

Верховний
Суд

Деякі аспекти вирішення спорів про позбавлення батьківських прав

Євген Синельников,
суддя Верховного Суду

Дитинство повинно знаходитись в одній площині поряд із такими фундаментальними правовими цінностями, як життя, здоров'я, свобода, безпека, справедливість. Їх оберігання та дотримання є запорукою правового суспільства і держави, оскільки до кінця періоду дитинства дитина перетворюється на правового партнера дорослих членів сім'ї та суспільства в цілому

[Синегубов О. В. Здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття. дис. на здоб. наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 - Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Х., 2015. 343 с. с. 75]

Діти і підлітки є дуже важливою категорією населення для підтримки життєздатності соціуму, ця категорія населення формує основу розвитку держави, від фізичного і морального здоров'я молодого покоління залежить майбутнє нації в цілому

[Овчинникова Я. С. Діти і підлітки Донбасу в умовах Великої Вітчизняної Війни: к.ю.н. : спец. 07.00.01 «Історія України». Донецьк, 2011. 306 с. с. 4]

Рішення ЄСПЛ у справі «Saviny v. Ukraine» (№ 39948/06) від 18.12.2008

<https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-90360> (англ.)

<https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-126109> (укр.)

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text (укр.)

1. Право батьків і дітей бути поряд один з одним становить основоположну складову сімейного життя і що заходи національних органів, спрямовані перешкодити цьому, є втручанням у права, гарантовані статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Таке втручання є порушенням зазначеного положення, якщо воно здійснюється не "згідно із законом", не відповідає законним цілям, переліченим у пункті 2 статті 8, і не може вважатися "необхідним у демократичному суспільстві".
2. Хоча національним органам надається певна свобода розсуду у вирішенні питань щодо встановлення державної опіки над дитиною, вони повинні враховувати що розірвання сімейних зв'язків означає позбавлення дитини її коріння, а це можна виправдати лише за виняткових обставин. Отже, відповідне рішення має підкріплюватися достатньо переконливими і зваженими аргументами на захист інтересів дитини, і саме держава повинна переконатися в тому, що було проведено ретельний аналіз можливих наслідків пропонованого заходу з опіки для батьків і дитини

Рішення ЄСПЛ у справі «Saviny v. Ukraine» (№ 39948/06) від 18.12.2008

<https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-90360> (англ.)

<https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-126109> (укр.)

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text (укр.)

3. Якщо рішення мотивується необхідністю захистити дитину від небезпеки, має бути доведено, що така небезпека справді існує. При винесенні рішення про відібрання дитини від батьків може постати необхідність врахування цілої низки чинників, наприклад, чи зазнаватиме дитина якщо її залишать під опікою батьків, жорстокого поводження, чи страждатиме через відсутність піклування, через неповноцінне виховання та відсутність емоційної підтримки, або визначити, чи виправдовується встановлення державної опіки над дитиною станом її фізичного або психічного здоров'я.
4. Такий захід, як відібрання дитини, не можна також виправдовувати виключно посиланням на ненадійність ситуації, адже такі проблеми можна вирішити за допомогою менш радикальних засобів, не вдаючись до роз'єднання сім'ї, наприклад, забезпеченням цільової фінансової підтримки та соціальним консультуванням.
5. Держава несе позитивний обов'язок вживати виважених і послідовних заходів зі сприяння возз'єднанню дітей зі своїми біологічними батьками, дбаючи при досягненні цієї мети про надання їм можливості підтримувати регулярні контакти між собою та якщо це можливо, не допускаючи розлучення братів і сестер

Рішення ЄСПЛ у справі «Mamchur v. Ukraine» (№ 10383/09) від 16.07.2015

При визначенні найкращих інтересів дитини у кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагополучною; по-друге, у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним

Рішення ЄСПЛ у справі «Strand Lobben and Others v. Norway» (№ 37283/13) від 10.09.2019

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-195909%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-195909%22]})

1. Взаємна радість, яку діти та батьки отримують у суспільстві один від одного, є основним елементом сімейного життя, і заходи держав-відповідачів, що перешкоджають цьому, рівносильні втручанню у право, гарантоване зазначеним положенням Конвенції.
2. Органи державної влади покладено позитивне зобов'язання щодо прийняття заходів, що сприяють возз'єднанню сім'ї, у найстисліші розумні строки.
3. У випадках, коли відповідні інтереси дитини суперечать інтересам батьків, стаття 8 Конвенції вимагає, щоб органи влади держав-відповідачів встановлювали справедливий баланс цих інтересів і при встановленні балансу особливе значення надавалося найкращим інтересам дитини, які в залежності від свого характеру та важливості можуть переважати інтереси батьків.
4. Як правило, найкращі інтереси дитини вимагають, з одного боку, щоб зв'язки дитини з її сім'єю підтримувалися, за винятком випадків, коли сім'я виявилася особливо непридатною для життя та розвитку дитини, оскільки порушення сімейних зв'язків означає від'єднання дитини від її коріння. З цього слідує, що сімейні зв'язки можуть бути розірвані лише за вкрай виняткових обставин і що має бути зроблено все для збереження особистих відносин та «відновлення» сім'ї.

Рішення ЄСПЛ «T.A. AND OTHERS v. The Republic of Moldova», заява № 25450/20 від 30 листопада 2021 року

- Суд з'ясовує, чи національні суди провели поглиблене дослідження всієї сімейної ситуації та цілого ряду факторів, зокрема фактичного, емоційного, психологічного, матеріального та медичного характеру, і здійснили збалансовану і розумну оцінку відповідних інтересів кожної особи при прийнятті найкращого рішення для дитини (§ 52).
- Національні суди повинні встановити справедливий баланс між різними конкуруючими правами за Конвенцією. Однак, роблячи це, їм потрібно переконливо аргументувати свої рішення і забезпечити процесуальну справедливість усього процесу (§ 63).

Рішення ЄСПЛ у справі «S.S. v. Slovenia» (№ 40938/16) від 30.10.2018

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-187474%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-187474%22]})

У цій справі склалися виняткові обставини, що виправдовували позбавлення заявниці батьківських прав (страждала на параноїдальну шизофренію, дитина прожила із заявницею лише перші три тижні свого життя, а під час наступних контактів суди не встановили жодних емоційних зв'язків), з метою забезпечення найкращих інтересів дитини.

ЄСПЛ не констатував порушення статті 8 Конвенції.

Рішення ЄСПЛ у справі «Omorefe v. Spain» (№ 69339/16) від 23.06.2020

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-203179%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-203179%22]})

1. Необхідність підтримки з боку соціальної служби щодо своєї дитини та свого батьківства, проте жодної допомоги не надавалось і заявниця самотужки вирішувала питання з метою досягнення поставлених у зв'язку з цим цілей.
2. Органи влади не збалансували інтереси дитини з інтересами біологічної матері, а зосередила увагу на інтересах дитини і не розглядали всерйоз можливість возз'єднання дитини з біологічною матір'ю. Вони не врахували належним чином зусилля заявниці щодо впорядкування та стабілізації свого положення. Не було жодного психологічного висновку про відсутність прихильності матері до сина, а бідність не могла бути головною причиною позбавлення матері її прав і обов'язків.
3. Державні органи не розглядали інші менш радикальні заходи, передбачені законодавством. Зважаючи на наведене, ЄСПЛ виснував, що влада не зробила належних і достатніх зусиль для забезпечення дотримання права заявниці на підтримання контактів з дитиною, тим самим ігноруючи її право на повагу до її особистого та сімейного життя.

Інші рішення ЄСПЛ

Рішення ЄСПЛ у справі «Achim v. Romania» (№ 45959/11) від 24.10.2017

<https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-178421> – якісна робота соціальних служб, допомога сім'ї, тимчасові заходи, можливість батьків контактувати з дітьми, які знаходилися в одному дитячому центрі.

Рішення ЄСПЛ у справі «OLSSON v. SWEDEN» від 24.03.1988 року

<https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22tabview%22%3A%5B%5D%2C%22itemid%22%3A%5B%22001-57548%22%5D%7D> – рішення про встановлення державної опіки над дітьми заявників в поєднанні з їх поміщенням в різні прийомні сім'ї, які проживали на далекій відстані одна від одної та від місця проживання заявників, є порушенням статті 8 Конвенції.

Постанова Верховного Суду від 23.11.2022 р. у справі № 149/2510/21 – Судові рішення скасовано - Позбавлено батьківських прав батька щодо сина (дитина з інвалідністю)

Суди першої та апеляційної інстанцій не звернули уваги на обставини справи, які свідчать про ухилення відповідачем від виконання батьківських обов'язків зі здійснення виховання дитини, оскільки після ухвалення рішення суду від 02 жовтня 2019 року, яким було вперше відмовлено в позбавленні батьківських прав, батько не надав доказів на підтвердження зміни ставлення до виховання дитини, піклування про неї, виконання ним своїх батьківських обов'язків, тому за встановлених судами обставин позбавлення його батьківських прав відповідатиме найкращим інтересам сина, який є особою з інвалідністю та потребує підвищеної уваги, догляду, піклування, турботи, однак взагалі не отримує такого з боку батька, який переклав виконання всіх обов'язків винятково на матір та зайняв очікувальну позицію, тобто чекає допоки дитина сама виявить бажання з ним спілкуватися.

Батько не змінив ставлення до виконання батьківських обов'язків, контакту з дитиною не налагодив і не вживав жодних заходів щодо налагодження стосунків з дитиною, не цікавиться її станом здоров'я, не виявляє будь-якої турботи про дитину, не надає матеріальної підтримки в добровільному порядку, тобто самоусунувся від виконання своїх батьківських обов'язків.

Верховний Суд дійшов переконання що у такій правовій ситуації, коли є рішення суду (що набрало законної сили) за первинним зверненням одного із батьків про відмову у позбавленні батьківських прав другого із батьків з тих міркувань, що це є крайнім заходом впливу на нього, тоді в разі повторного звернення з таким позовом під час його розгляду саме другий із батьків дитини має доводити зміну свого ставлення до участі у вихованні своєї неповнолітньої дитини, заперечити і спростувати відповідними доказами факт нехтування ним своїми батьківськими обов'язками.

Постанова Верховного Суду від 08.12.2021 р. у справі № 311/563/20

Усі встановлені судами обставини справи дають ґрунтовні підстави для висновку, що відповідач, починаючи з моменту народження дитини, проживав окремо від нього, не виконував своїх батьківських обов'язків з його виховання протягом 16 років, не спілкувався із сином, не звертався до компетентних органів чи суду з приводу здійснення перешкод у вихованні сина, тобто фактично батько самоусунувся (ухилився) від виховання сина, не піклувався про його фізичний і духовний розвиток, навчання, підготовку до самостійного життя, що позбавляє відповідача можливості підставно заперечувати проти задоволення позову.

Постанова Верховного Суду від 21.07.2021 р. у справі № 202/7712/18

Врахувавши конкретні обставини справи, «якнайкращі інтереси дитини», а також те, що відповідач не підтримував стосунків з дочкою протягом тривалого часу, не цікавився її життям, самоусунувся від виконання своїх батьківських обов'язків, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку про застосування до відповідача крайнього заходу впливу у вигляді позбавлення його батьківських прав, оскільки батько свідомо ухиляється від виконання батьківських обов'язків. Крім того, матеріали справи не містять доказів того, що йому перешкождали у спілкуванні з дитиною

Постанова Верховного Суду від 18.05.2018 р. у справі № 465/4959/16-ц

Установивши триваючий характер неприязних відносин між батьком та дитиною, що стало підставою для звернення дитини (через законного представника) до суду за захистом її порушених прав, та врахувавши відсутність будь-якої можливості покращення відносин між учасниками справи, що зауважено позивачем та не спростовано відповідачем, суд апеляційної інстанції забезпечив справедливу рівновагу між інтересами дитини та застосуванням у справі такого крайнього заходу впливу на батька, як позбавлення його батьківських прав, і такий висновок апеляційного суду прийнято з урахуванням вимог статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з метою захисту прав і свобод дитини від порушень з боку батька (позов поданий вдруге, неприязні стосунки з дитиною, висновок служби у справах дітей, насильство в сім'ї).

Постанова Верховного Суду від 22.11.2021 р. у справі № 755/12273/15

Суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, належним чином дослідивши наявні у справі докази та надавши їм оцінку, врахувавши висновок органу опіки та піклування щодо доцільності позбавлення батьківських прав відносно його неповнолітнього сина, у зв'язку із тим, що він ухиляється від виховання та утримання дитини, встановивши факт свідомого невиконання батьком своїх батьківських обов'язків, що останнім не заперечувалось, зважаючи на те, що він не визнає свого батьківства по відношенню до дитини, співставивши інтереси окремої особи, у право якої здійснюється втручання, врахувавши суспільні інтереси та інтереси дитини, дійшов обґрунтованого висновку, що позбавлення батьківських прав відповідача у цьому конкретному випадку буде кращим заходом для дитини.

Штат Невада. Підстави для позбавлення батьківських прав

- Поведінка, яка свідчить, що батьки мають намір відмовитися від усіх прав на дитину. Зазвичай це означає, що один із батьків не спілкувався з дитиною та не надавав їй будь-якої матеріальної підтримки протягом принаймні 6 місяців без поважної причини.
- Батьки належним чином не дбали про потреби дитини, включаючи їжу, житло, медичну допомогу, освіту або будь-який інший особливий догляд, необхідний для дитини.
- Непридатним є той з батьків, хто не може або не хоче забезпечити дитині належний догляд та підтримку.
- Існує серйозний ризик фізичної, емоційної чи психічної травми, якщо дитину повернути батькам. Дитина буде в небезпеці разом з батьками.
- Батьки доклали мінімальних зусиль, щоб утримувати дитину, спілкуватися з нею чи іншим чином піклуватися про неї.
- Якщо служба у справах дітей відібрала дитину, у батьків є час, щоб усунути причини, які спричинили вилучення дитини. Якщо батьки не вирішать ці проблеми протягом «розумного часу», держава може подати позов про припинення їхніх прав.
- Якщо дитина була зачата в результаті сексуального насильства, а батько був засуджений за сексуальне насильство, його можуть позбавити батьківських прав [<https://www.familylawselfhelpcenter.org/>].

Верховний
Суд

Дякую за увагу!